

Kądziela, Łukasz

"Konstytucja 3 Maja 1791. Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji", oprac. Jerzy Kowecki, przedm. opatrzył Bogusław Leśnodorski, Warszawa 1981; "Konstytucja 3 Maja", oprac. Jerzy Łojek, Lublin 1981; "W 190 rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja", Warszawa 1981 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 73/1-2, 162-163

1982

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Konstytucja 3 Maja 1791. Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji, opracował Jerzy Kowceki, przedmową opatrzył Bogusław Leśnodorski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, s. 136.

Konstytucja 3 Maja, opracował Jerzy Łojek, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1981, s. 84.

W 190 rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1981, s. 16.

Pierwsza z omawianych pozycji to długo zapowiadane wydanie krytyczne „Ustawy Zasadniczej”, od dziesięciolecia gotowe, lecz wstrzymywane przez cenzurę. Część źródłową wydawnictwa stanowią, obok Konstytucji 3 Maja, „Deklaracja sejmu z 5 maja 1791 r.”, „Prawo o miastach z 18 kwietnia 1791 r.” oraz po raz pierwszy publikowany w całości „Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej 3 Maja z połowy maja 1791 r.”. Zasady wydania omawia szczegółowo Jerzy Kowceki w obszernym komentarzu źródłoznawczym, dość więc wspomnieć, że podstawą edycji są oba oryginały Konstytucji (z Archiwum Publicznego Potockich i tzw. Metryki Litewskiej) oraz najwcześniejsze jej wydania drukowane z lat 1791—92 (wydawca odnalazł szereg nieznanych Estreicherowi pierwodruków). Warianty tekstu, z reguły nie wnoszące zresztą zmian merytorycznych, odnotowano w przypisach. Należy natomiast zwrócić uwagę na cenną podjętą wraz z J. Szczepańcem, próbę oszacowania łącznego nakładu 14 znanych wydań Konstytucji z roku jej obowiązywania. Szacunek 20 tys. do ponad 30 tys. egzemplarzy dowodzi dużego zainteresowania nową ustawą, tym bardziej, że nie liczone tu przedruków w prasie i — zapewne istniejących — przekazów gazet pisanych.

Część źródłową poprzedza szkic zatytułowany „Ojczyznę moją wszelkimi... sposobami ratować...” pióra Bogusława Leśnodorskiego, jak zawsze u tego autora łączący piękną polszczyznę z syntetycznym spojrzeniem na omawiane zagadnienia. Na niewielu stronicach autor charakteryzuje ideologię epoki, zapożyczenia u autorów obcych dokonane przez twórców Konstytucji, zmiany ustrojowe wprowadzone przez „Ustawę Zasadniczą” oraz omawia przebieg obrad sejmu, główne jego ugrupowania, a także samo uchwalenie Konstytucji. Podważenie zasadności pytania o wewnętrzne bądź zewnętrzne przyczyny rozbiorów Polski oraz własne preferencje badawcze autora wstępu sprawiły, że omówieniu wyżej wyliczonych zagadnień towarzyszy jedynie minimum informacji na temat stosunków międzynarodowych. Edycja z powodzeniem łączy zalety wydania krytycznego z dostępnością dla ogółu czytelników.

Publikacja opracowana przez Jerzego Łojka wyszła w serii „Dokumenty naszej tradycji” i adresowana jest do bardziej popularnego odbiorcy. Teksty źródłowe ograniczono do samej Konstytucji i prawa „Miasta nasze królewskie wolne” wchodzącego, jak wiadomo, w skład „Ustawy Zasadniczej”. Za podstawę edycji przyjęto oryginał z Archiwum Publicznego Potockich, a tomik zamyka zestawienie ważniejszych edycji Konstytucji. Stosunkowo obszerny wstęp zawiera omówienie „Genezy politycznej »Ustawy Rządowej«” w szerokiej perspektywie czasowej od połowy XVII w., napisane z publicystycznym zacięciem, jednak tym bardziej wymagające przygotowania fachowego od czytelnika, a także prezentację „Międzynarodowego położenia Rzeczypospolitej w latach 1787—1791” oraz „Przebiegu obrad Sejmu Czteroletniego”. Tomu dopełnia analiza treści Konstytucji, jej ocena oraz omówienie przebiegu jej obalenia. We wstępie autor przedstawia w syntetycznej formie poglądy na temat Sejmu Wielkiego znane z jego dotychczasowych, wzbudzających kontrowersje, prac. Publikację uzupełnia wykaz literatury przedmiotu.

Ostania z omawianych publikacji to wydany na zlecenie NSZZ „Solidarność” przedruk tekstu Konstytucji i „Deklaracji Stanów Zgromadzonych” z 5 maja 1791 z IX tomu „Volumina Legum”. Nie zmodernizowano pisowni ani nie opatrzono tekstu aparatem krytycznym, zmieniając jedynie nieco układ graficzny. Wobec niskich, dwudziestotysięcznych nakładów poprzednio omówionych publikacji broszura ta (wraz z „Przekrojem”, który w rocznicowym numerze opublikował tekst Konstytucji) zwiększa o 10 tys. liczbę egzemplarzy „Ustawy zasadniczej”, znajdującej się w społecznym obiegu. Trudno jednak nie uznać tego za półśrodek i koniecznie trzeba postulować prędkie wznowienie, zwłaszcza edycji Państwowego Wydawnictwa Naukowego.

Ł. K.

Elena I. Fiedosowa, *Polskiej wopros wo wniesniej politikiie pierwoj Imperii wo Francji*, Izdatielstwo Moskowskogo Uniwersitieta, Moskwa 1980, s. 201.

Po doprowadzonej za ledwie do 1806 r. wielkiej monografii Askenazego „Napoleon a Polska”, po wstępnym, ogólnym zarysie stosunku Napoleona do Polaków i sprawy polskiej przedstawionym przez Handełsmana następnii badacze epoki napoleońskiej nie podejmowali tak potrzebnych, ale trudnych prób zanalizowania sprawy polskiej w szerszym kontekście. Z tym większym uznaniem odnotować należy monografię młodej historyczki radzieckiej (już drugie pokolenie historyków — polonistów w tej rodzinie!), pracownicy Wydziału Historycznego Uniwersytetu Moskiewskiego na ten temat. Elena Iwanowna Fiedosowa w swej rozprawie doktorskiej zbadała różnorodną, a ważną rolę, jaką kwestia polska grała w zagranicznej polityce cesarstwa napoleońskiego w latach 1807—1814.

Autorka dobrze wykorzystując wszystkie ważniejsze opracowania, przyczynki i drukowane źródła dotyczące tego tematu (na podkreślenie zasługuje świetna znajomość publikacji polskich) z dużym powodzeniem rozszerzyła swe kwerydy na archiwalia (przede wszystkim — Archiwum Polityki Zagranicznej Rosji i Archiwum Polityki Zagranicznej Francji). Po zwiezłej wstępnej charakterystyce zainteresowań Napoleona sprawą polską do 1807 r. Fiedosowa wiele uwagi poświęca roli tej kwestii w kontekście stosunków francusko-rosyjskich poczynając od 1807 r. Być może minimalizuje trochę zainteresowania Aleksandra I sprawą polską w okresie poprzedzającym Tylżę, ale stawia i przekonywająco motywuje tezę o braku jasnych, konsekwentnych projektów obu partnerów w momencie rozpoczynania tylżyckich negocjacji (słusznie uważa, że wynika to z konieczności wypracowania ogólnego programu trudnego kompromisu i sojuszu obu supermocarstw, co było głównym, nadrzędnym celem tych negocjacji). Dobrze pokazuje nadrzędne, niezależne od pragnień i inicjatywy Polaków determinanty sprawy polskiej, ale równocześnie ze zrozumieniem i sympatią podkreśla, że dzięki ówczesnej ofiarności i inicjatywom polskich patriotów oraz nowo wytworzonej sytuacji „sama Polska stawała się realną siłą polityczną” grającą określoną rolę. Utrzymanie silnych Prus pod naciskiem Rosji automatycznie czyniło z Polski ważną bazę polityki francuskiej w Europie wschodniej (zanadto w tym kontekście pomniejsza autorka możliwości i próby wygrania sprawy polskiej przez Aleksandra, ale słusznie dostrzega, że Tylża otwierała przed carem takie możliwości na przyszłość; w tym sensie utworzenie Księstwa Warszawskiego nie było sprzeczne z jego perspektywicznymi, elastycznymi celami). Jedynie w ocenie konsekwencji decyzji tylżyckich Fiedosowa chyba ulega dotychczasowym autorytetom, uznając, że Napoleon zyskiwał dzięki Księstwu Warszawskiemu możliwość, „środek nacisku na